

Įvykiai

100-OSIOS JURGIO LEBEDŽIO GIMIMO METINĖS

2013 m. vasario 14 d. buvo paminėtos žymaus Vilniaus universiteto profesoriaus, literatūros istoriko Jurgio Lebedžio (1913–1970) 100-osios gimimo metinės. Filologijos fakulteto Lietuvių literatūros katedros organizuojamas renginys vyko Vilniaus universiteto bibliotekos Baltojoje salėje. Čia, talkinant Bibliotekos darbuotojams, buvo surengta paroda „Profesoriui Jurgiui Lebedžiui – 100“, kurią renginio metu pristatė bibliotekos darbuotoja dr. Marija Prokopčik. Renginyje prisiminta, kad Lebedys Vilniaus universiteto profesoriumi dirbo 1946–1970 m., du kartus buvo išrinktas Literatūros katedros vedėju (1953–1954, 1967–1970), daugiausia domėjosi literatūros ir kultūros istorija, parengė lituanistikos šaltinių, parašė monografijų (žymiausias apie Mikalojų Daukšą ir Simoną Stanevičių). Prisiminimais apie Profesorių dalijosi vienaip ar kitaip su juo susiję žmonės: prof. Viktorija Daujotytė, prof. Eugenija Ulčinaitė, habil. dr. Ingė Lukšaitė, prof. Kęstutis Nastopka, dr. Sigitas Narbutas, filosofas Romualdas Ozolas, vakaro svečias Lebedžio sūnus Jurgis Lebedys, Vandos Zaborskaitės „Raštų“ rengėja Virgilija Stonytė. Minėjimo renginį vedė dabartinė Lietuvių literatūros katedros vedėja prof. Dainora Pociūtė ir dr. Darius Kuolys.

Dainora Pociūtė: Jurgis Lebedys dirbo Lietuvių literatūros katedroje 24-erius metus. Dėstė lietuvių literatūros istorijos kursus nuo 1946-ųjų iki pat savo mirties 1970-aisiais, keletą metų vadovavo Lietuvių literatūros katedros darbui. Lebedžio, kaip literatūros istoriko, likimas yra labai simboliškas ir svarbus mūsų literatūros istorijai. Jam teko pradėti formuoti lietuvių literatūros istorijos vaizdinį pokario metu, nuo 1946-ųjų, ir ne tik tęsti, bet ir sukurti lietuvių literatūros istorijos pasakojimą, pradėtą dar prieškarinio Lietuvoje Biržiškų tyrimais. Lebedžio epocha iki 1970 metų mums davė pirmąsias į nuoseklų pasakojimą sujungtas ir išsamias lietuvių literatūros istorijos pamokas ir pirmąjį universalų lietuvių literatūros istorijos vaizdą. Šiandien mes vartojame daug Lebedžio suformuotų sąvokų, kalbame apie lietuvių literatūros istoriją, remdamiesi Lebedžio periodizacijos gairėmis. Lebedys šalia visų savo pagrindinių monografijų apie

Stanevičių, Daukšą koncentravosi į Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės ir Mažosios Lietuvos literatūros istorijos tyrimus ir suformavo standartus, kuriais ir šiandien pasitikime. Lebedžio paskaitos buvo labai vertingos faktografiniu požiūriu. Tai tradicija, vėliau tęsta jo mokinių Juozo Girdzijausko, Albino Jovaišo, kurių studente ir man vėliau teko būti. Tokių paskaitų metu studentai labai daug užsirašinėdavo, būdavo pasakoma labai daug informacijos, nes kiti būdai ją pažinti buvo sunkiai prieinami. 1977 metais, jau po Lebedžio mirties, buvo išleistas ir pirmasis senosios lietuvių literatūros vadovėlis aukštųjų mokyklų studentams. Būtent šis vadovėlis buvo tarsi akademinės senosios lietuvių literatūros istorijos perspektyva, kuri vėliau išplėtota pirmosios senosios lietuvių literatūros istorijos pavidalu jo mokinių Albino Jovaišo ir šiandien čia dalyvaujančios profesorės Eugenijos Ulčinaitės. Studentams skirtoje Lebedžio literatūros istorijoje matome

esminę, visus šio mokslininko tyrimus aprėpiančią ypatybę koncentruotis ties lietuviška literatūra (tai vienas iš svarbių Lebedžio lituanistikos tyrimų – išskirti būtent lietuvių kalba parašytos literatūros dimensiją; lietuvių kalbos vartojimo LDK ir Mažojoje Lietuvoje klausimą jis visą laiką turėjo galvoje). Kitas svarbus aspektas yra tas, kad Lebedys sujungė Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės ir Prūsų Lietuvos raštijos dalį į vieną senosios lietuvių literatūros visumą ir iki šių dienų mes tos visumos neišskaidome: ir dabar Vilniaus universitete neskaityme, pavyzdžiui, Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės raštijos arba Prūsijos literatūros kurso atskirai, bet telkiame tų dviejų valstybių literatūrą lituanistikos pagrindu į bendras studijas, vieną išsamų senosios lietuvių literatūros kursą.

Vis dėlto Lebedys tyrė ne tik lietuviškąją literatūrą, bet buvo pirmasis, pradėjęs lietuvių literatūros istorijos vaizdinio formavimą nuo Gedimino laiškų ir Lietuvos metraščių, nuo kurių šiandien pradėdame pasakojimą apie Lietuvos literatūrą ir lietuvių literatūrą. Kojelavičių, Roizijų, Strijkovskį, lotyniškai kūrusius autorius Lebedys pirmasis įvedė į akademinį lituanistikos tyrimų lauką. Taigi jis sukūrė istorinį literatūros pasakojimą ir jam pirmajam buvo lemta iškelti, vartyti ir žiūrėti daugelį knygų, raštų, rankraščių.

Be jokios abejonės, pagrindinė Lebedžio darbo vieta buvo Vilniaus universitetas, jo biblioteka, rankraštynai. Savo išmintį ir akademinę žinias Lebedys kaupė naudodamasis čia saugomais lobynais. Šiandien mes jau turime galimybę tų knygų, kurios neišliko Lietuvoje, ieškoti pasaulio bibliotekose, o štai Lebedžio pagrindiniai darbo tikslai buvo išstudijuoti Lietuvos bibliotekose ir rankraštyuose

sukauptą palikimą. Natūralu, kad čia, Vilniaus universitete, saugomas ir Lebedžio archyvas. Taigi šiandien man malonu pakviesti dr. Mariją Prokopčik, kuri pristatys Lebedžio šimtmečiui surengtą parodą iš dokumentų, darbų, saugomų Vilniaus universitete. Kai kurios Vilniaus universiteto Rankraščių skyriaus ir bibliotekos darbuotojos dar prisimena dirbantį Lebedį, jo darbus, tai, kad kaip tik čia buvo pagrindinė šio tyrėjo darbo vieta. Pristatoma paroda nušviečia visą Vilniaus universitete praleistą jo gyvenimo laikotarpį.

Marija Prokopčik: Nepristatinėsiu parodos, nes jūs ją patys pamatysite. Kadangi mes susirinkome bibliotekoje, norėčiau tiesiog papasakoti, kaip ji susijusi su profesoriaus Lebedžio gyvenimu ir kaip funkcionuoja po profesoriaus mirties.

Jūs turbūt žinote, kad Vilniaus universiteto bibliotekoje turime profesoriaus Lebedžio knygų kolekciją ir rankraštinių archyvą. Galbūt tai nėra labai ypatingas faktas, nes Vilniaus universiteto bibliotekoje asmeninių archyvų, kolekcijų yra ne viena. Bet ši kolekcija skiriasi nuo kitų, ją pakankamai taikliai apibūdino profesorius Vladas Žukas, akcentavęs, kad Jurgio Lebedžio biblioteka yra mokslinis filologinio profilio knygų rinkinys, subordinuotas jos savininko mokslinio ir pedagoginio darbo poreikiams. Joje dominuoja lietuviškoji literatūra. Tai yra tikslingai, aiškiai sukaupta profesinė biblioteka. Šią biblioteką imta formuoti 1972 metais, kai profesoriaus žmona perdavė Vilniaus universiteto bibliotekai 4 362 saugojimo vienetus – ir spaudinius, ir rankraščius. Tuo metu aš dar nedirbau, bet vyresni kolegos prisimena ir Lebedžio žmoną Eleną Lebedienę. Reikėtų paminėti, kad Jurgio Lebedžio archyvas buvo pildomas ir kitų jo kolegų:

profesorius Juozas Girdzijauskas perdavė Lebedžio kolegų ir draugų prisiminimus, literatūros tyrėjas dr. Rimantas Skeivys perdavė ir Lebedžio mokinių bei jo kolegų surinktas fotografijas, jų kopijas. Taigi iš tikrųjų šis archyvas turtingas įvairiais požiūriais – jame saugomi ir profesoriaus Lebedžio dokumentai, ir tekstai apie jį, prisiminimai.

Šiuo metu Rankraščių skyriuje laikomi 1 109 saugojimo vienetai, o kambarys, kuriame saugoma Lebedžio knygų kolekcija, vadinamas Jurgio Lebedžio kambariu. Bandžiau išsiaiškinti, kuriais metais šis pavadinimas prigijo, ir man buvo pasakyta, kad maždaug 1985-aisiais. Niekaip kitaip tas kambarys dabar ir nevadinamas, tik Jurgio Lebedžio kambariu.

Ryšiai su Lebedžio šeima nenutrūko ir po ponios Elenos Lebedienės mirties. Duktė Ramunė perdavė Vilniaus universiteto bibliotekai savo grafikos meno darbų, kurie iš pradžių buvo tiesiog eksponuojami Lebedžio kambaryje, o dabar jau yra bibliotekos nuosavybė. Taigi su Lebedžiu susijęs fondas labai įvairus. Parodoje, kuri čia buvo paminėta, norime eksponuoti tik labai nedaug iš to, kas saugoma Vilniaus universiteto bibliotekoje. Manau, tikrai bus įdomu tuos dokumentus pamatyti.

Darius Kuolys: Kaip sakė Dainora Pociūtė, Jurgis Lebedys buvo viena esminių pokario lituanistikos figūrų greta Vinco Mykolaičio-Putino, Meilės Lukšienės, Vandos Zaborskaitės. Lebedžiui netikėtai mirus 1970 metais, jį gerai pažinojęs filosofas Juozas Girmius „Aidų“ žurnale išėivijoje rašė: „Dar nesuvokiame, ko netekome.“ Lebedžio bičiulių, katedros darbuotojų, buvusių studentų iš karto po jo mirties „Literatūroje ir mene“ paskelbtame nekrologe išryškintos tokios profesoriaus

savybės: griežtas, santūrus, labai kuklus ir apgaubiantis netikėta šiluma, švelnumu kolegas bei studentus. Šiandien mes turime gražią progą pagerbti Jurgį Lebedį ir sykiu pasidalyti mintimis, įspūdžiais, atsiminimais tų, kurie jį pažinojo. Štai mes su Dainora esame tik netiesioginiai jo ugdytiniai, bet didelė šio mūsų susibūrimo dalis – buvę Jurgio Lebedžio studentai: tai profesorė Eugenija Ulčinitė, profesorė Viktorija Daujotytė, profesorius Kęstutis Nastopka, filosofas Romualdas Ozolas, profesorė Ingė Lukšaitė. Ji ir Lebedžio studentė, ir jo bičiulės Meilės Lukšienės duktė. Su mumis yra ir Sigitas Narbutas, kuris nors ir nebuvo Lebedžio studentas, yra jo darbų tęsėjas. Taip pat džiugu, kad tarp mūsų yra ir profesoriaus Lebedžio sūnus Jurgis Lebedys.

Mūsų diskusiją siūlyčiau kreipti tokia linkme: aptarti Jurgį Lebedį kaip pokario lituanistikos figūrą, pasvarstyti, kokios jo laikysenos, nuostatos, idėjos tuo metu buvo svarbios (Dainora jau pradėjo kalbėti apie tai, kad Lebedys sukūrė senosios lietuvių literatūros naratyvą, kuriuo mes iš dalies ir šiandien remiamės, jį plėtojame). Kartu Lebedys buvo ir pedagogas. Štai teko skaityti mūsų garsių poetų prisiminimus apie tai, kad jo paskaitos atrodė ypač nuobodžios, taip pat teko girdėti jo buvusio studento pasakojimą apie Lebedį kaip labai charizmatišką asmenybę. Taigi siūlau pasidalyti savo įžvalgomis ir padiskutuoti, kokiomis savo nuostatomis, idėjomis Lebedys galėtų praturtinti dabartinius mūsų svarstymus apie Lietuvos kultūros raidą, kaip mes jį galėtume įtraukti į šiandienos poliologą apie mums rūpimus tautinės bendruomenės reikalus.

Viktorija Daujotytė: Turėčiau prisipažinti, kad turbūt buvau paskutinė arba

viena iš paskutinių žmonių, lituanistų, humanitarų, kurie dar buvo įtraukti į Jurgio Lebedžio orbitą. Tokia orbita egzistavo ir patekti į ją nebuvo taip jau labai lengva, tai nebuvo savaime suprantamas dalykas. Jaučiau, kad patekau į tą orbitą, ir tai, žinoma, mane labai įpareigojo. Dabar galėčiau pasakyti, kad profesorius Lebedys yra mano likimo lėmėjas, absoliutus lėmėjas. Jeigu ne Profesoriaus rūpestis, mano gyvenimas tikrai būtų pasisukęs kita linkme, tikrai nebūčiau buvusi universitete ir Lebedžio šimtmečio čia tikrai neminėčiau.

Iš to, ką patyriau pati, jaučiu ir galiu pasakyti, kas buvo ta Lebedžio orbita, ir kokie buvo pagrindiniai jo principai. Iš tiesų pasakojimas apie literatūrą arba literatūros suvokimas nuo pokario metų, 1946-ųjų, buvo formuojamas labiausiai katedros pastangomis ir šiek tiek kita kryptimi negu instituto. Sunku šiandien patikėti, kad literatūros suvokimas, arba pasakojimas apie literatūrą, turėjo būti pradėtas iš naujo, ieškant kalbos, kuri tuo laiku būtų buvusi galima. Man atrodo, kad apie tą laiką, kuriuo Jurgiui Lebedžiui, kaip katedros žmogui, vienam iš centrų, reikėjo dirbti, geriausiai yra paliudijusi viena artimiausių Lebedžio bendradarbių ir jo dvasios žmonių – profesorė Vanda Zaborskaitė. Šis liudijimas yra apie tai, kaip ji pradėjo rašyti disertaciją apie Maironio „Jaunąją Lietuvą“. Jos vadovui profesoriumi Kostui Korsakui tai atrodė neįmanoma. Ką daryti, iš ko išmokti tos naujos kalbos, kuria reikėtų kalbėti apie lietuvių literatūrą? Geresnio šaltinio kaip „Tiesos“ vedamieji straipsniai nebuvo galima nurodyti. Žinoma, Lebedys ir katedra, pradėdant Vincu Mykolaičiu-Putinu bei artimiausiomis katedros bendradarbiomis, su tuo negalėjo sutikti, todėl Lebedžio orbita, kurioje

sukosi keli katedros žmonės, buvo kupina įtampos. Klausta, kaip išsaugoti tai, ką koikiu nors būdu galima išsaugoti.

Esminis Lebedžio principas buvo rinkti, saugoti gabiuosius žmones. Jo įsipareigojimas žmonėms, kuriuos jis manė esant ko nors vertus, buvo neįtikėtinas. Jis galėjo paaukoti ir savo laiką, ir savo paties interesus, kad galėtų padėti tam, kuris ateityje galės ką nors lituanistikos labai nuveikti. Patekti į tą orbitą ir jausti nuolatinį rūpestį buvo ir laimė, ir didelis įsipareigojimas.

Bet grįšiu prie minties apie lietuvių literatūros korpuso, pasakojimo formavimą. Ši Lebedžio pozicija buvo valstietiška apdairi, sutelkta – jam rūpėjo padaryti tai, ką įmanoma padaryti, ir net šiek tiek daugiau. Man atrodo, kad tokia laikysena pasiteisino, ir iki to lemtingo laiko, kai katedra buvo išardyta, padaryta labai daug. Bet ir tada, kai katedra buvo išardyta, o iš jos išėjo Vanda Zaborskaitė bei Irena Kostkevičiūtė, Lebedys aiškiai žinojo, ko kiekvienas žmogus iš jo orbitos yra vertas. Paaiškėjus, kad Zaborskaitė ir Kostkevičiūtė turi atsiveikinti su katedra, Lebedys su jomis nuėjo į literatų kavinę, užsakė kavos, po taurelę konjako, susidaužė ir pasakė: už jūsų žvaigždes. Kai jau pasitikome profesorės Vandos Zaborskaitės knygą, su Arvydu Juozaičiu dėl visa ko pabeldėme į dabartinio Ūkio banko duris, kad paminėtume šitą įvykį: už jūsų žvaigždes. Tos žvaigždės tikrai švietė, ir visi šie žmonės savo darbą galėjo padaryti.

Kaip aš jaučiu Lebedžio vietą iki 1970-ųjų? Tai buvo be galo patikimas, kertinis pamatų akmuo. Žmogus, kurio laikysenos, apgalvojimo, pozicijų, ėjimų tvirtybė buvo neįtikėtina. Ir atrodė, kad ten, kur yra Lebedys, gali ramiai sau būti, kiūtoti. Bent jau mes, paskutinieji to meto

katedros aspirantai, be galo jautėme šį patikimumą, tvirtumą. Ir kai ištiko ta 1970-ųjų vasara, ta netikėta mirtis, pasaulio griuvimo, žlugimo jausmas, suvokimas, kad dabar apskritai nėra ant ko laikytis, kaip laikytis, kuo remtis, ypač jauniems žmonėms buvo stulbinamai ryškus – niekada daugiau tokio pasaulio griuvimo jausmo nesu patyrusi. Vado, vadovo, ekselencijos vaizdinys.

Lebedys tuo laiku formavo mažas kultūrinės bendruomenės. Aišku, pagrindinė bendruomenė buvo ankstyvosios katedros, bet ji ir vėliau laikėsi, nes po to apie Lebedį vis būrėsi jaunesni žmonės – net ir kai katedra buvo išblaškyta. Aišku, šiandien mes labai pasigendame Donato Saukos ir Juozo Girdzijausko, mano laikais tai buvo artimiausi Lebedžio žmonės, ir ta katedra buvo savaip atsikūrusi, jos galimybė veikti vėl buvo sutvirtėjusi. Kitas ratas žmonių – tai Ščiūrio bendruomenė, vasaros Ščiūryje. Labai gyvi profesorės Vandos Zaborskaitės įspūdžiai iš to laiko. Žinoma, Ščiūris – tai griežta komanda, griežtas režimas, griežtos taisyklės, kada gulti, kada keltis, kada kam ką daryti, virti valgyti, skusti žuvį, parūpinti grybų ir t. t. Viskas vyko su šypsena, bet taip reiškėsi ir vado prigimtis. Bendruomenė turėjo ne tikėtai ilsėtis, bet ir daug ką aptarti: darbus, žmonių likimus, galimybes išsilaikyti,ėjimus, kaip būdavo sakoma. Dar viena bendruomenė – žygių. Ypač žiemos, slidžių žygių. Mačiau čia profesorių Vincą Urbutį ir prisimenu, liudiju, kad tai vienas pagrindinių Lebedžio komandos žmonių, vienas ištikimiausių. Žygiai, buvimas gamtoje, ištvermė buvo svarbūs, bet pirmiausia tai buvo bendruomenė, kuri aptarinėjo labai svarbius to laiko klausimus. Taigi Lebedys buvo lituanistikos vadas, vienas tų žmonių, kuriuos pažinti, su kuriais susitikti yra labai svarbu.

Dainora Pociūtė: Ačiū profesorei. Lietuvių literatūros katedroje istorinį Lebedžio kaip „vado“ buvimą esame jutę visą laiką, jo autoriteto tradicija katedroje visada buvo išlaikoma. Iki šių dienų čia tebesklando ir atsiminimai, ir vaizdiniai. Profesoriai Donatas Sauka ir Juozas Girdzijauskas ne sykį yra pasakoję apie išėjimus kartu, slides, maudynes. O štai pastaruoju metu su Virgilija Stonyte, kuri rengia Zaborskaitės laiškų knygą, šiek tiek bendraudamos ir ieškodamos Lebedžio ir Zaborskaitės laiškų, kiek jų čia, fonde, yra, matome, kad didelė Zaborskaitės laiškų Lebedžiui dalis yra rašyta į Ščiūrį, juose aptariamoms tiek Ščiūrio kasdienybės detalėms, tiek monografijos apie Daukšą rašymo reikalais. Taigi laiškuose derinamos dviejų bendruomenių – kasdienybės bendruomenės ir akademinės bendruomenės – perspektyvos.

Dabar norime pakalbinti Ingę Lukšaitę, kuri, kaip istorikė, taip pat yra klausiusi Lebedžio paskaitų, ir tikriausiai daug ką turėtų pasakyti apie istorinį Lebedžio suformuotą vaizdinį.

Ingė Lukšaitė: Aš buvau istorikė, bet profesoriaus Lebedžio paskaitų klausiau, užteko proto asmeniškai pasiprašyti leidimo. Taigi esu išklausiusi dviejų korifėjų – profesoriaus Lebedžio ir Donato Saukos – kursus ir jie padėjo labai rimtus studijų pagrindus. Lebedžio paskaitos man buvo nepaprastai įdomios, galbūt todėl, kad jau buvau susipažinusi su jų priešistore ir kontekstu. Mano paauglystės laikotarpiu katedroje nepaprastai intensyviai svarstyta, kaip turi atrodyti 1957 metais išleistas pirmasis akademinis lietuvių literatūros istorijos tomas. Šis svarstymas vyko turbūt nuo 1955 metų ir aš atsimenu, kaip po posėdžių grįžusi mama pasakodavo nuomones, požiūrius,

apmąstymus, ką galima aukoti, ko negalima, kas turi būti būtinai įtraukta. Senąją literatūros istoriją, lotyniškąją jos dalį rašė Marcelinas Ročka – anuomet būta stipraus Klasikinės katedros branduolėlio, nedidelio, iš kelių žmonių, kurie labai nuosekliai stengėsi į mūsų literatūros istoriją įtraukti lotyniškąją literatūrą. Deja, kirilica parašyta viduramžių literatūra menkai aprėpta.

Bet kodėl mes dabar sakome, kad tas 1957 metų tomas nepadeda Lietuvos literatūros istorijos pagrindų? Turbūt todėl, kad nebuvo galima įvardyti tos idėjos arba tapatybės sąvokos, kuri galėtų sujungti Lietuvos literatūrą, rašytą lotynų, lenkų, lietuvių kalbomis bei kirilica. Negalėjai kalbėti apie valstybinę idėją, negalėjai paminėti Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kaip valstybės. Kas tada tas dalis galėjo susieti? Kitų alternatyvų tuo metu lyg ir nebuvo surasta. Faktinės medžiagos knygoje yra labai daug, bet tas tomas – tai atskiri laivai, ne flotilė. Kai po visų ginčų klausiau profesoriaus Lebedžio paskaitų, girdėjau nuoseklų tekstą.

Kodėl studentai sakydavo, kad nuobodu? Jis labai tyliai kalbėjo. Ir įvedė tokią madą. Kaip mes sakydavom, tiems, kam neįdomu, toks kalbėjimas netrukdo miegoti, netrukdo žaisti laivais, kitaip sakant, dėstytojas netrukdo studentui. Bet norinčiam klausyti studentui nieko kito nelieta, kaip tik atsisakyti studentiško įpročio ir būtinai sėsti į pirmą suolą. Lebedžio literatūros kursas išėjo kur kas vėliau, jau po jo mirties, dėl to tos paskaitos ir buvo tokios perkrautos. Pasakotojas, tyrėjas iš faktinės medžiagos klausytojo galvoje lipdė idėją ir tos idėjos tiesiogiai įvardyti negalėjo. Turi galvą ant pečių, suprasi. Neturi? Taip tau ir reikia. Ir taip užaugo beveik dvi kartos.

Aš jau ruošiausi būti kultūros istorikė, šituo požiūriu man labiausiai rūpėjo ir Lebedžio kursai, ir darbai. Kai išėjo monografija apie Daukšą, patyriau didžiulį džiaugsmą, nes tai buvo pirmoji XVI amžiaus Lietuvos kultūros istorija. Toje monografijoje Daukša yra organizuojanti asmenybė, bet taip pat aprėptas visas kontekstas: ir intelektualinio gyvenimo bruožai, ir lietuvių kalbos vartojimo galimybės – visa tai sukelta apie vieną žmogų.

Bet tada man kilo klausimas, koku keliu toliau eiti. Tuo laikotarpiu, kai aš brenčiau, kai dar tik ieškojau kelio, profesoriaus Lebedžio nuostata senosios literatūros atžvilgiu buvo gana aiški: lietuvių literatūra yra tai, kas parašyta lietuvių kalba, lietuvių kultūra yra tai, kas padaryta lietuvių kalba. Suprantant tą laiką, atsidėjimas tokiam prioritetui buvo būtinas, tai veikė kaip organizuojanti idėja. Bet istoriniu požiūriu ji buvo per siaura. Ir tarp šitų dviejų kelių reikėjo rasti jungtį. Profesorius Lebedys (čia aš visiškai sutinku su profesore Viktorija) padėjo tvirtus pagrindus, persijoko milžinišką faktinės medžiagos kiekį. Tai, kas surinkta, buvo adatos ieškojimas šieno kupetose. Ir jis tas adatas surinko, sudėjo audiniui siūti. Profesoriaus darbai yra visiškai klasika, jis absoliučiai pasitikėjo fakto galia. Faktų daug: padėtas didžiulis kertinis akmuo trobai statyti. Bet, kaip žinome, keičiasi pasaulis, mokslas, pažinimas, keičiamės ir mes, reikia kažkokių kitų priegų.

Atsimenu, kai bandžiau surasti intelektualiąją Lietuvą. Susidūriau su profesoriaus Lebedžio mokinių (jo paties jau nebuvo) griežta nuostata: tai, kas parašyta lenkų, lotynų kalbomis, yra ne mūsų, tu eini klaidingu keliu. Bet man atrodo, kad kai dabar mes atsigręžiamo atgal, matome,

kad tas kelias buvo būtinas. Dabar jau tiek yra nuveikta, tiek išleista, taip pasikeitęs požiūris į lituanistiką, ir galima tvirtai pasakyti, kad lietuvių visuomenė turėjo savo mentalitetą, intelektualinį gyvenimą ne savo kalba. Jeigu mes sugebame blaiviai pažvelgti į visą šitą procesą, į visuomenę, turime ieškoti to, kas ją jungia. Kalba yra svarbu, gyvenimas mus pamokė, ką reiškia, kai savo valstybėje nerandame jai deramos vietos. Dabar lituanistikai dar didesnis iššūkis iškyla turbūt todėl, kad pasaulis neįtikėtinais keičiasi. Prioritetu tampa apskritai konstatuoti savo buvimą, savo kultūros egzistenciją ir apginti teisę jai būti. Esame priėję iki tarpdurio į tokį pasaulį, kad jeigu mes nesusitelkiame (kalbu apie lituanistus, nes tai specifinė auditorija) į lietuvių valstybės, visuomenės, tautos, kalbos dabartį, praeitį, tada mes nebeturime ateities, nes pamokos to, ką darėme ne taip, – o darėme labai daug ką ne taip, – kyla iš žvilgsnio į praeitį laiką, tik ten yra išminties kasykla, tik į ten žvelgdami galime suvokti, ką mums daryti dabar. Bet tam reikia be nuolaidų pažinti praeitį. O šis „be nuolaidų“ yra visuminis mūsų kultūros tyrimas, vadinamas lituanistika, ir profesoriaus Lebedžio vaidmuo čia labai svarbus.

Darius Kuolys: Ingė Lukšaitė problema profesoriaus Lebedžio asmenybę ir jo įžvalgas. Noriu perduoti mikrofoną kitai Jurgio Lebedžio studentei Eugenijai Ulčinaitėi ir klausiti, ar iš tikrųjų Lebedys ignoravo lotyniškąją, kitakalbę kultūrą – Jūsų ekspertės ir studentės žvilgsnis.

Eugenija Ulčinaitė: Turiu pasakyti, kad Darius ne taip mane pristatė. Jurgis Lebedys galėjo man dėstyti senąją literatūrą, bet mes studijavome klasikinę filologiją ir, matyt, buvo manoma, kad labai rimtų dėstytojų mums nereikia duoti, tad mums senąją literatūrą dėstė Jonas Zinkus, Anta-

nas Trakymas, vėliau Pranckus Žalionis ir kiti. Bet su Lebedžiu aš susitikau jau po studijų baigimo. 1962–1967 m. studijavau Vilniaus universitete, po to teko truputį padirbėti mokykloje, o nuo 1969 metų katedros vedėjo Leono Valkūno ir tuometinio bibliotekos direktoriaus Jurgio Tornau rūpesčiu buvau pakviesta dirbti Vilniaus universiteto bibliotekoje Senų spaudinių skyriuje. Pradėjusi ten dirbti, turėjau tokį polinkį senoms knygoms, senai literatūrai, mano diplominis darbas buvo iš Alberto Kojelavičiaus „Lietuvos istorijos“, ir pradėjau galvoti, ką čia man toliau daryti ir į kokią pusę eiti. Tada sumąsčiau sau, kad nueisiu pas Lebedį ir tiesiog paklausiu, ką jis man patartų – ką čia būtų galima tirti ar ką kitą daryti. Lietuvių literatūros katedra tuomet buvo čia, centriniuose rūmuose, kur dabar Rektoratas, prorektorius kabinetas, tą korpusą, matyt, tada remontavo restauravo. Aš nuėjau į katedrą, jo nebuvo, bet Irena Panakaitė, kuri visada viską žinodavo, pasakė, kad jis tuoj ateis. Todėl aš išėjau į koridorių, atsistojau prie lango ir žiūriu. Iš tikrųjų, po kelių minučių ateina Lebedys. Mūsų pokalbis buvo labai trumpas, bet jis man pasakė labai svarbų dalyką: reikia versti senuosius tekstus. Kol mes neturėsime išverstų senosios literatūros tekstų (žinoma, jis pirmiausia ir turėjo galvoje lotyniškus tekstus), tol neturėsime ir vaizdo apie senąją lietuvių literatūrą. Čia iš tikrųjų noriu pasakyti, kad Lebedžio priešiško nusiteikimo lotyniškai, kitakalbei, kaip mes ją vadiname, literatūrai tikrai nebuvo, juo labiau kad ir Senosios Lietuvos literatūros tome, kuris jau išėjo po jo mirties, ir kuris, beje, parengtas jo skaitytų paskaitų, jo mokinių užrašų pagrindu, – ta kitakalbė literatūra įtraukta. Ten figūruoja ir Albertas Kojelavičius, ir jo Lietuvos

istorija, ir Strijkovskis, netgi Radvanas ir Sarbievijus. Akivaizdu, kad Lebedys matė būtinybę kurti vieningą lietuvių – kaip ji tada buvo vadinama – literatūrą, nepaisant, ar visi autoriai buvo lietuviai, bet suvokiant, kad tai, kas parašyta Lietuvoje, kas susiję su Lietuvos istorija, su Lietuvos to meto įvykiais, sudaro integralią senosios mūsų literatūros dalį. Deja, kaip žinome, 1970 metais Lebedys mirė ir tuo baigėsi mūsų bendravimas, bet kadangi jis man davė aiškią kryptį, ką reikėtų daryti, tai ta kryptimi mes ir ėjome. Visi tyrimai vėliau ir ėjo ta linkme: reikia versti kuo daugiau tekstų ir juos šitokiu būdu integruoti, plėsti lietuvių literatūros vaizdą. Reikia pasakyti, kad tokio pasipriešinimo – čia jau ne iš Lebedžio, iš vėlesnių kolegų – buvo nemažai, ir aš netgi iki šiol jį jaučiu, kad lietuvių literatūra – tik tai, kas parašyta lietuvių ir tik lietuviškai. Šiandien jau būtų beprasmiška diskutuoti tokiu klausimu. Man Lebedys buvo ir yra svarbus. Visi Lebedžio veikalai, kurie išėjo po jo mirties (kiek jų išėjo), yra labai patikimi tyrinėjimai. Sakykime, kas kalbama apie tą laikotarpį (va čia sėdi jaunimas, kurie sunkiai įsivaizduoja ir negali, be abejo, įsivaizduoti to laikotarpio) tarp 1946 ir 1970 metų, koks jis buvo. Pavyzdžiui, tuo metu Lebedžio apgintos ir vėliau išleista disertacija apie Stanevičių (išėjo 1955), monografija apie Mikalojų Daukšą (1963). Jas mes galim šiandien imti ir skaityti be jokių korekcijų – ten pasakyta viskas, ten nieko nereikia išmesti, Lebedžiui dėl nieko nereikėtų aiškintis, teisintis, kad jis privalėjo daryti kažkokius ideologinius reveransus ar pan., nebent ten galima rasti kokią nors Markso Engelso citatą, bet tai yra tokie grumsteliai ant batų, kuriuos gali nuspirti ir skaityti toliau.

Dar vienas dalykas – man buvo priimtinas ir aš jo laikiausi – pats metodas, kaip Lebedys tą senąją literatūrą tyrė, kaip jis ją analizavo. Pirmiausia, labai stipri faktografija. Tai ir kiti yra tyrė, minėję, berods Juozas Girdzijauskas, kad profesorius niekad neskelbdavo kokių nors netikrų, nepatikrintų (kol iki galo neišsiaiškino) problemų, reiškinių, faktų, jų nepristatydavo kaip „galbūt, turbūt ir panašiai“. Ir tik tai galutinai įsitikinęs to fakto (kūrinio ar reiškinio) patikimumu, jis jį pristatydavo. Kūrinių analizė turi triadinę formą, dabar iš jos jau pasijuokiamą, ir galbūt ji iš tikrųjų jau yra atgyvenusi, bet to meto tyrimuose ji buvo be galo svarbi, duodanti visumos vaizdą. Pirmiausia, svarbus fonas – kultūrinė, politinė, socialinė aplinka – kur tai atsiranda. Kai yra aplinka, tada, sakysim, autorius. Aišku, jis pateikia biografinių žinių, bet labai saikingai ir labai neišplėsdamas šito biografinio lygmens. O tada jau ir kūrinys, per kurį pereinama keliais lygmenimis. Pirmas žvilgsnis – turinys, po to eina gilyn, į literatūrinę analizę, į estetinę analizę, ir šitaip yra analizuojami visi kūriniai, visi tekstai: ir lietuviški, ir lenkiški, ir lotyniški, kiek jis jų yra pristatęs „Senajoje lietuvių literatūroje“. Noriu pabrėžti, kad Lebedžio pamokos dabartiniams ir būsimiems lituanistams turėtų būti tuo, ką Viktorija pavadino žemdirbio darbu. Mokslininko darbas ir yra žemdirbio darbas. Bet kokiomis sąlygomis, kada žmogus sąžiningai dirba savo darbą ir stengiasi jį padaryti profesionaliai, visada tas darbas turės išliekamąją vertę ir po daugybės metų – štai dabar daugiau nei 40 metų, kai Lebedžio nėra, o mes jo darbais naudojames. Štai tokie žmonės, kaip Lebedys, kaip Vanda Zaborskaitė, kaip Meilė Lukšienė suteikė tarybinei tikrovei – kartais baisiai, kartais

absurdiškai, kartais marazmatiškai – ir tebesuteikia reikšmę, prasmę ir vertę.

Darius Kuolys: Ačiū profesorei Eugenijai Ulčinaitei. Du tikri studentai – Romualdas Ozolas ir Kęstutis Nastopka. Jurgis Lebedys yra palikęs studentams tokią nedidelę knygelę – kaip studijuoti.

Viktorija Daujotytė: Nepaliko... Paliuko begalę mažų lapelių...

Kęstutis Nastopka: Ji vėliau buvo išleista.

Darius Kuolys: Taip, ji išleista iš tų lapelių. Tai, Viktorija, buvo Jūsų darbas sudėlioti knygą iš tų lapelių?

Viktorija Daujotytė: Mūsų abiejų su Vaciu Bagdonavičiumi.

Darius Kuolys: Su Vaciu Bagdonavičiumi sudėliojote žalią griežtą knygelę: jeigu dabar studentai ją pasiskaitytų, pamatytų, kokie rimti yra liuanistikos mokslai, ir kokie rimti reikalavimai yra keliami tikram jaunajam liuanistui. Tą knygelę atsime nu iš studijų metų. Mums ji atrodė labai griežta, labai didelius reikalavimus Lebedys studentams kėlė. Dabar turime galimybę teirautis buvusių studentų, koks buvo Jurgis Lebedys kaip pedagogas.

Kęstutis Nastopka: Aš iš tikrųjų nepriklausiau tam artimam Jurgio Lebedžio ratui. Buvau jo studentas kartu su Romu, tad mano žvilgsnis ir yra truputį iš apačios į viršų. Nedrįstu skverbtis į akademinės aukštumas, nelabai ką čia ir galėčiau pridurti, bet gal viena kita linksmesne detale iš šito laiko pasidalinsiu. Kai mes atvykome studijuoti liuanistikos, didžioji mūsų atvykusiųjų dalis norėjo tapti poetais. Kai kurie tokie ir tapo: Algimantas Bučys, Vaclovas Mikailionis, Marija Katiliūtė-Lakrima, poetais norėjo tapti ir Aleksas Girdenis, ir Albertas Rosinas – jie rašė, tikrai vėliau juos paviliojo kalbotyra. Aš taip pat, žinoma, norėjau tapti poetu. Kai stojau,

galvojau, kad taip ir bus. Jau pirmame kurse kartais lankydavausi Korsakų namuose, ir vienu kitu žodžiu su Kostu Korsaku persimesdavome. Jis, žinoma, apie mano iliuminacijas gal žinojo, gal nežinojo, bet jam tai buvo neįdomu. Tačiau jis mane mokė, ko nereikia pražiopsoti universitete. Aiškiai atsime nu du pamokymus. Pirmas – mokytis kalbų. Korsakas sakė, ką išmoksi, to neužmirši, ir aš bandžiau iš dalies to siekti: mokiausi daugelio kalbų, skaičiau nemaža kalbų, bet dorai nė vienos neišmokau. Kitas pamokymas buvo nepraleisti tų paskaitų, kurios kažką gali duoti. Ir kaip pirmąsias iš tokių jis nurodė Lebedžio paskaitas. Tai buvo kitas laikas, nei tas, kai jis mokė Vandą Zaborskaitę skaityti „Tiesos“ vedamuosius. Jis suvokė Lebedžio figūros svarbą. Šito antrojo Korsako pamokymo aš laikiausi. Na, pretenduojančiam būti poetu tas kursas atrodė savitas. Ten nebuvo nieko, ko troško jaunas poetas – jis iš tikrųjų kalbėdavo labai lėtai, iš pirmo žvilgsnio gana monotoniškai, bet atsivėrė tokie akiračiai, kurie buvo man nežinomi – naujos žemės, ypač tie visi literatūriniai kontekstai. Tada manyje ir pradėjo formotis literatūrologas, kuris „užmušė“ nevykusį poetą. Aš rašiau pas Lebedį pirmąjį kurso darbą apie Jono Bretkūno „Giesmių giesmės“ vertimą. Jis mokė mus, kaip reikia dirbti su tekstais, pradėdamas nuo bibliografijos, supažindino su Vaclovo Biržiškos bibliografija, kitais bibliografijos šaltiniais, metodika, citavimu, kaip ką daryti. Iki šiol atsime nu vieną jo pamokymą apie apibendrinimus, apie išvadas. Lebedys sakė: reikia pakartoti tą patį, bet palypėjus vienu laipteliu aukščiau. Aš šitą nuolat kartoju savo doktorantams, nes man atrodo, kad tai – nesenstanti išmintis. Kadangi rašiau apie vertimus – mane supažindino

su vertimo teorija. Tada jis sakė, kad reikėtų pasirinkti kokį nors literatūrinį tekstą iš Biblijos, ir mes pasirinkom „Giesmių giesmę“. Ką aš ten prirašiau – nelabai atsime nu, bet atsime nu, kas man padarė didžiausią įspūdį Bretkūno „Giesmių giesmės“ vertime. Tai, ką Martynas Liuteris verčia „meilė“, Vulgatoje – *amor*, vėliau Juozapo Skvirecko, Antano Rubšio vertimuose visur yra „meilė“, Bretkūno vertime atsiranda „papai“. Bandžiau interpretuoti, kodėl taip yra, gal jis ieško metonimijos abstrakčioms sąvokoms, nes kitose vietose yra žodis „meilė“: „nes meilė stipri yra kaip smertis ir šėlojimas yra drūtas kaip pekla“ (šėlojimas kaip aistros vertimas taip pat yra puikus), ir dar kitoj vietoj. Vėliau – aš tada neturėjau po ranka hebrajiško originalo, bet Sigitas Geda, versdamas „Giesmių giesmę“, naudojosi pažodiniu vertimu iš hebrajų kalbos, ir štai tose vietose tenai atsiranda „glamonės“, kurių nėra nei Skvirecko, nei Rubšio, nei Liuterio vertimuose. Tai turbūt liudija – aš tai jau iš naujo pavartęs Bretkūną galvoju – kad vis dėlto jisai atsižvelgė į hebrajų tekstą ir tai leido jam net nutolti nuo Liuterio. Čia jau naujas to mano dingusio darbo perskaitymas, deja, jisai dingo be pėdsakų... Na, ir vėliau su Lebedžiu kartkartėmis susitikdavome. Kai aš buvau aspirantūroje Rygoje, Irena Lebedienė prašė ten rasti latviškų šaltinių Donelaičio bibliografijai. Vėliau susitikdavau, kai grįžau po aspirantūros studijų ir kai jau dirbau Literatūros institute. Jis taip pat visą laiką domėjosi, kas vyksta literatūriname gyvenime, ne vien apie senąją literatūrą klausinėjo, bet ir apie mūsų jaunų maištaujančių literatūros kritikų mokslininkų darbus kalbėdavo su susidomėjimu.

Vėliau, žinoma, mane sukrėtė netikėta jo mirtis, tada net eilėraščių parašiau apie ne-

atrastus lietuviškus žodžius senose knygo-se, bet dingo tas eilėraštis... Tad tokie – šiek tiek iš apačios – studentiški atsiminimai.

Dar viena detalė – kadangi Lebedys mus sudomino Bretkūnu ir pasakė, kad jo Biblijos vertimas yra Vokietijoje, o čia yra tik bedūlanti kopija, mes sugalvojome kaip nors prisidėti prie Bretkūno išsaugojimo. Kadangi aš buvau kurso komjaunimo organizacijos sekretorius, į savo planus įtraukėme sumanymą perrašyti Bretkūno Bibliją iš tos kopijos. Kai pateikėme fakultete savo pasiūlymą, iš mūsų išsityčiojo, kad komjaunuoliai perrašė Bibliją.

Romualdas Ozolas: Aš buvau studentas ir turėjau garbės klausytis profesoriaus paskaitų. Nemanau, kad jas būtų galima pavadinti nuobodžiomis. Jos buvo sunkios, ir jų reikėjo klausytis labai atidžiai, lygiai taip pat, kaip jos ir buvo skaitomos. Šiaip jau nebuvo labai stropus studentas, nes jau nuo pat pirmo kurso įsitraukiau į liaudies dainų ir šokių ansamblio gyvenimą. Važinėjome su tuo ansambliu po visą pasaulį. Tad galima suprasti, kad studijos kartais būdavo naktinės. Tačiau iš to meto užrašų, pasirodo, Lebedžio paskaitų esu užsirašęs daugiausia. Šiandien negaliu paaiškinti šito fakto, bet kas norės patikrinti, galės tai padaryti, nes tie užrašai, kaip ir daug kas kita, yra valstybės archyve. Ten taip pat yra ir mano kursinis darbas „Donelaitis pasakėtininkas pasaulio pasakėtininkų fone“. Žinoma, tą temą pasirinkau pats, nes ką gi po pasaulį besitrąnkantis gali labiau pripažinti vertu, negu pasaulio kontekstą. Kai gavau tą kursinį atgal, pamačiau, kad laukeliuose žaliu rašalu pribraukyta. Susitarėme su Profesoriumi, kada man bus galima ateiti kitą kartą, jau perrašius tą kursinį darbą. Kadangi sesija buvo pasibaigusi, turėjau eiti pas Profeso-

rių į namus ir nunešti jam tą darbą. Išsinešiau iš tų namų kone mistišką vaizdą. Tas vaizdas buvo mano svajonės įsikūnijimas – visos sienos pilnos knygų. Profesorius sėdi prie tokio stalo, paties beveik nesimato, o tu gali su juo tik per savitą mistišką intelekto sieną bendrauti. Koks buvo antrasis mano darbo įvertinimas? Ten nebuvo jokių pastabų. Tai buvo tylus viso šito mano darbo atmetimas. Įskaitymas, bet atmetimas. Tai man padarė labai gilų įspūdį. Atsiminiau šitą susitikimą su Profesoriumi visą likusį gyvenimą, nes supratau, kad sukritikuoti (beje, mirtinai sukritikuoti) ir parodyti „šaunuoliui“ jam deramą vietą, galima net ir žodžio nepasakius, labai kultūringai ir labai paprastai. Dėkui jam už tai. Stengiuosi tai atsiminti, stengiuosi ir ateityje. Tačiau vienas dalykas buvo suprastas šiek tiek vėliau – bendraujant per atstumą, per knygas. Šitos knygos iš tiesų paliko patikimo daikto, patikimo santykio su žmogumi, kuris *šitaip* rašo, jausmą. Tas jausmas turbūt yra pats svarbiausias, kada tu nori sužinoti ką nors taip pat patikimo, kuo tu galėtum remtis. Profesoriaus monografiją apie Daukšą perskaičiau tikrai su dideliu vargu, daug ko nesuprasdamas, bet man vėlgi liko vienas visiškai aiškus visam gyvenimui dalykas – mes, kaip tauta, į pasaulio šviesą iš istorijos miglų ėjome labai sunkiai, vargdami, bet su dideliu pasiryžimu, stabdomi, bet vis dėlto nesustabdomi.

Docentė Ingė kalbėjo apie tai, kaip apie to meto reiškinį, to meto dalyką. Manau, ta pajauta turi likti visiems laikams. Po universiteto baigimo praėjus nemaža laiko, tai, kas vėliau buvo vadinama kita-kalbe Lietuvos literatūra, aš suvokiau kaip tautos intelektualinę erdvę. Erdvę, kurios mums su savo raštija nebuvo lemta pasiimti. Tad klausimas „kodėl taip?“ iki šios

dienos man yra svarbiausias mūsų likimo klausimas. Kas tai nulėmė: mūsų mentalumas, ar mūsų kaimynų elgesys... Kokios dar kitos priežastys – atsakymo kol kas nedrįstu sakyti, nors gelmėse aš jį jau turiu. Toks reiškinys, kad lietuviai, kariaudami už savo išlikimą ir išlaikydami Europą patys pasiaukoję, dar turėtų būti apmąstytas iš esmės, bet kad jie leido sau nutautėti – tai reikia apmąstyti visų pirma. Nesugebėjimas į mūsų istoriją pažiūrėti kaip į nutautėjimo istoriją galbūt ir yra vienas iš fundamentaliųjų istorijos klausimų, dėl kurio mes turbūt dar ilgai šnekėsime ir ginčysimės, bet privalėsime į jį atsakyti. Tai aš buvau pakankamai gerai suvokęs jau 1970 metais, kada sužinojome apie Jurgio Lebedžio mirtį. Išgirdome apie ją Dūkšto-se, universiteto kraštotyrininkų kompleksinės ekspedicijos baigiamąją dieną. Jau buvo kalbėta apie įspūdį, kurį paliko žinia apie profesoriaus mirtį. Iš tiesų pasijutome kaip einantys į smegduobę. Buvo nepaprastas smūgis.

Baigdamas noriu pasinaudoti proga ir paskaityti ištrauką iš savo 1970 metų dienoraščio, kur rašiau apie profesoriaus palaidėjimą. Esu prašalaitis jūsų garbingoje literatų kompanijoje, rate, kaip jūs sakote, bet tuo, ką netgi prašalaičiui Profesorius savo trumpais prisilietimais yra davęs, tikrai jaučiuosi ir galįs, ir turįs pasidalyti. Taigi: „Vakar grįžau iš pirmosios universiteto Romuvos kompleksinės ekspedicijos. Grįžome žinodami, kad mirė Lebedys. Jis buvo pašarvotas Čiurlionio aktų salėje. Kai nuėjau ten, kaupiantis audros debesims, prie karsto stovėjo filosofai. Tik dabar kaip dera supratau netekimo mastą ir svarbą. Kai pritrenkia mirtis, ima jaudinti gyvieji. Gyvųjų skausme gyvena velionio darbai ir neišsipildę lūkesčiai. Lebe-

dys paliko daug amžinai gyvų darbų. Bet dar daugiau lūkesčių buvo siejama su juo kaip žmogumi. Gerai šiandien buvo pasakyta katedroje – „nutrūko kaip pertempta styga“. Taip, garbinga mirtis, bet dar garbingesnis buvo jo gyvenimas. Juk šitas žmogus tik buvo išėjęs į savo kūrybos erdves. Kodėl mums tokia lemtis – netekti tų, kurie labiausiai reikalingi, ir tada, kada jie labiausiai reikalingi. Kalbos vyrai stovi mūru, o jis čia buvo vienas toks. Aišku, literatūros mokslas nežlugs, bet kas bus su katedra? Išnešant karštą, prapliupo liūtis, ir žmonės vaikščiojo šlapį. Laidotuvių gėlių ir prakaito kvapas tvyrojo tamsiam koridorijui ir buvo velniškai keista.“

Aš tą „velniškai keista“ šiandien išversčiau taip – turbūt apmaudu, be galo apmaudu. Lygiai taip pat apmaudu, kai dabar pagalvoji, kiek dar tokių išgyvenimų ir kokių išgyvenimų reikės tiems, kurie šiandien iš mokyklų lėktuvais trenkiasi į pasaulio kampus, kad jie taip pat atrastų Lebedį. Ko gero, jiems bus sunkiau atrasti negu man.

Dainora Pociūtė: Romualdas Ozolas iškėlė ir šiandienos mūsų diskusijos temoje užfiksuotų klausimų apie lituanistikos ateitį ir neišspręstus klausimus, tad kalbintume Sigitą Narbutą, kaip jis – neblogai susipažinęs su Lebedžio palikimu, studijavęs ir Lebedžio archyvą – atsakytų į šitą klausimą ir provokaciją?

Sigitas Narbutas: Dėkoju už garbę pabūti kartu su jumis, minint profesoriaus Jurgio Lebedžio šimtmetį. Iš esmės visi svarbieji dalykai vertinant jo palikimą šiandien jau yra pasakyti, ir man būtų sunku ką ir pridėti. Pasistengsiu lituanistinę improvizaciją pasitelkęs pasidalyti tam tikromis detalėmis, kurios, kaip pamatysime, paliudys daugelį pačių svar-

biausių dalykų, jau šiandien čia verbaliizuotų. Pradėsiu nuo studijų metų. Likimui lėmus, teko studijuoti ypatingu metu, kai senasis Vilniaus universitetas šventė savo 400 metų jubiliejų. Įstoju į universitetą 1976 metais, kai iki to jubiliejaus dar buvo likę keleri metai. Tie keleri metai ir po metų įvykęs esminis lūžis iki šiol yra vienas iš stipriausių jaunystės įspūdžių. Ką gi turiu galvoje? 1976-aisiais pradėję studijas mes gilinomės į lituanistikos disciplinas ir ne tik į jas, tokiu labai senovišku būdu – neturėdami nė vieno lituanistinės disciplinos vadovėlio. Dėstytojas, kaip prieš 400 metų universitetui besikuriant, diktudavo arba skaitydavo paskaitas, o studentai jas kruopščiai stengdavosi užsirašyti. Ir štai 1977 metais išeina pirmoji savarankiška, originali lietuvių autoriaus parašyta knyga – Lebedžio „Senoji lietuvių literatūra“. Paskui veikia kaip iš gausybės rago pasipylė Zigmo Zinkevičiaus, Jono Palionio, Viktorijos Daujotytės, Donato Saukos, kitų mūsų lituanistikos korifėjų knygos – akademinės knygos, daugiausiai vadovėliai. Pasidarė neapsakomai lengva studijuoti – galėjai gilintis kada nori ir skaityti kiek nori. Ko nesuprasdavai, buvo galima teirautis per paskaitas ar po paskaitų tų pačių mielųjų dėstytojų. Šitas lūžis, mano akimis, buvo tokios pat kultūrinės svarbos kaip jūsų – aš dabar žiūriu į jaunąsias kolleges – gyvenime atsiradęs internetas, naujosios IT technologijos, iš esmės paspartinusios informacijos sklaidą, išplėtusios galimybes pagrindinius dalykus sužinoti nepaprastai lengvai. Ir ką gi pirmoji kregždė, kaip ir minėjau, ne kas kita, o Lebedžio „Senoji lietuvių literatūra“ – pirmasis originalus, labai stiprus, gilus lituanistinis vadovėlis. Vėliau likimas, baigus universitetą, nuvedė į Knygų rūmus. Išdirbus

ten keletą mėnesių – gatvėje kaip tik Jus, Viktorija, sutikau, ir Jūs tada paklausėte „kur dirbi“, pasakiau Knygų rūmuose, tai Jūs atsakėte: „Tai gerai, tai prasmingo darbo vieta.“ Labai greitai įsitikinau šitų žodžių tiesa, nes susidūriau su nepaprastai darbščiais, atsidavusiais lietuvių kultūrai žmonėmis. Viena iš tų darbuotojų buvo šviesaus atminimo Aurelija Rabačiauskaitė. Kai ji prisileido mane artėliau ir mudu ilgėliau pasikalbėdavome apie įvairius dalykus, susijusius ir su Knygų rūmų istorija, ji prisiminė, kad į Knygų rūmus anksčiau neretai ateidavo ir Jurgis Lebedys.

Turiu pasakyti dar vieną dalyką – Knygų rūmai sovietmečiu iš tikrųjų buvo tokia vieta, kurios darbuotojai turėjo daugiau galimybių išvažiuoti į gretimas valstybes, pirmiausia į Lenkiją, taip pat į Rusiją, Ukrainą, Baltarusiją. Kai kam pasisekdavo ir Vokietiją pasiekti, o ten archyvuose, bibliotekose rasti nežinomų gausių faktų, vertingų faktų, kalbėjusių apie kur kas platesnę, gilesnę rašymo lietuviškai tradiciją. Tie faktai plaukdavo ir į pačius Knygų rūmus, o dažnai ir mikrofilmų, kopijų pavidalu pasiekdavo Vilniaus universiteto ir Mokslų akademijos bibliotekas. Lebedys, tuos dalykus žinodamas, iš karto ateidavo, pakviestas Marcelino Ročkos, Antano Ulpio, Dalios Gargasaitės, tos pačios Aurelijos Rabačiauskaitės. Bibliografams ir knygos istorikams buvo labai svarbu rasti tiems paskiriems surastiems nežinomiems faktams vietą tam tikroje kultūros panoramoje, kurią prieš akis turėjo Lebedys. Jei ne Lebedžio konsultacijos, jei ne darbas Knygų rūmuose, kai kada užtrukdavęs ir ilgokai, tokios nacionalinės retrospektyvos ar bibliografijos, kokią mes turime, neturėtume. Nemaža dalis pačių vertinimų yra susiję su Lebedžio vardu. Šita informacija

mane patį, dar labai jauną lituanistą, privedė prie išvados, koks svarbus yra faktografinės medžiagos išmanymas, pagarba pačiam lituanistikos faktui, net ir pačiam menkiausiam. Lebedys turėjo susidėliojęs programą, iš gerai patikrintų ne tik savo paties, bet ir kolegų (su kuriais jam teko dirbti universitete pokario metais, pirmiausia galvoje turiu Marceliną Ročką) jėga ir pastangomis. Nežinau, kas šiandien galėtų išmokyti tos pagarbos faktui. Manau, darbas bibliotekoje, tokioje kultūros įstaigoje, kuri iki šiol registruoja, renka ir kaupia informaciją apie mūsų kultūros istoriją.

Dirbant Knygų rūmuose, mane susirado „Vagos“ darbuotojos ir vis paprašydavo pasižiūrėti, paregraduoti vieną kitą vertimą iš lotynų kalbos. Lankydamasis „Vagoje“ ir bendraudamas su senosiomis leidyklos darbuotojomis, vėl susidūriau su Lebedžio vardu. „Vagoje“ pasakodavo, kad Lebedys čia buvo neretas svečias. Jį kviesdavo vienu labai svarbiu (turbūt ne vieninteliu) reikalu. Lebedys buvo „Lituanistinės bibliotekos“ (sovietmečiu ėjo tokia serija) redakcinės kolegijos, kaip tada sakydavo – komisijos, narys. Į jo žodžius, į jo vertinimus atidžiai įsiklausydavo „Vagos“ darbuotojai, rengdami „Lituanistinės bibliotekos“ tomus. Tai gražiai apibūdina ir patį Lebedį. Jis, būdamas užimtas, turėdamas daug akademinio darbo valandų, neatsisakydavo ir ten lankytis, daug padėti „Vagos“ žmonėms, nes suprato paprastą dalyką – kol naujoms kartoms nebus pateikiami pagrindiniai, pamatiniai lituanistikos tekstai – iš pradžių tai buvo Jonas Basanaičius, Simonas Daukantas ir daugybė kitų autorių, paskui atsirado ir Mykolas Lietuvis ir kiti rašę lotyniškai, tol nebus įmanoma keisti pasaulėvaizdžio, kurį kiekviena karta susidaro iš naujo, savą. Čia

Lebedžio indėlis – labai didelis. Vėliau, perejęs dirbti į Institutą, vėl susidūriau su Lebedžio vardu. Jis ir vėl atvėrė tam tikrus naujus horizontus instituto darbuose. 2002 m. rudenį, gražų rudenį, kaip dabar prisimenu, į Institutą atėjo profesorius Juozas Girdzijauskas, susirado mane ir pasakė turįs svarbią misiją. Pradėjome kalbėtis. Sako – kitamet minėsime Lebedžio 90-metį. Būtų gražu kaip nors jį paminėti, gal turite kokių minčių? Pasiūliau pradėti kokia nors forma, pavyzdžiui, konferencijos, gaivinti diskusiją senosios literatūros klausimais. Lebedžio skaitymai kaip tik ir buvo ta forma. Nuo 2003 m. iki dabar Lietuvių literatūros ir tautosakos institute tie Lebedžios skaitymai vyksta. Kas juose lankosi, išgirsta vis naujų tiek teorinių, tiek faktinių dalykų. Manau, Lebedžio skaitymais Instituto, o ir visa liuanistų bendruomenė gražiai pamini Lebedžio atminimą, įgyvendindami vieną iš jo priesakų ateities kartoms – pirmiausia per mokinius burtis ir kitus burti, telktis ir kitus telkti patiems svarbiausiems darbams. Ne vieną kartą klausiau, kaip šitas suvokimas ateina, kaip žmogus įsisąmonina, kad darbas bendruomenėje, bendruomeninis sugyvenimas ir yra tas tinkamas pagrindas visiems kitiems svarbiems dalykams. Gyvenimas vėl netikėtai suvedė su Lebedžiu, tačiau tokioje sunkiai nusakomoje vietoje – dalyvaudamas įvairuose etnografiniuose renginiuose, susipažinau su Širmulių vaikais. O kam yra tekę girdėti Devynduonių kaimo pavadinimą, tas turbūt prisimena, kad Lebedžių kaimynai buvo Širmuliai. Vieną kartą paklausiau, gal jaunesni Širmuliai prisimena Lebedžių šeimą ir lebedžiukus? Sako, taip, šeimoje perduodami pasakojimai apie gražų kaimynų sugyvenimą ir apie tai, kaip Širmuliai, gyvenę truputį turtingiau, priim-

davę lebedžiukus pas save, ir kaip Jurgutis ne vieną kartą buvęs vaišinamas svetinguose buožių Širmulių namuose. Manau, iš kaimo, iš vaikystės ateina tie įgūdžiai, galbūt nesu teisingas, bet vis dėlto taip galvoti apie kaimą, įvertinant gyvybingą jo tradiciją, buvo ir yra labai malonu.

Dainora Pociūtė: Klausantis man kilo mintis, kad Lebedys kaip mokslininkas turi vaizdžiai įprasmintą atminties tradiciją – pradedant tapytu Valiuvienės Lebedžio portretu, atneštu čia šiam vakarui iš Lietuvių literatūros katedros. Turim ir Lebedžio skaitymus, ir Lebedžio skaityklą, kabinetą, biblioteką, archyvą. Tikriausiai nedaug mokslininkų galėtų pasidžiaugti tokia atminties tradicija. Šiandien čia yra ir jauniausias Lebedžio sūnus Jurgis Lebedys, kurio paprašysime papasakoti apie šeimą ir Profesoriaus atminimą šeimoje.

Jurgis Lebedys: Ne koks aš kalbėtojas. Buvau dar mažas – 8-erių metų – vaikas. Mano prisiminimai vaikiški. Šeimoje ne taip dažnai tėvą matydavom, nes turbūt, kaip reta, jis buvo pasišventęs darbui. Šiais laikais retai sutiksi žmogų, kuris būtų skyręs tiek laiko darbui, savo profesinei veiklai. Net atostogų metų vaikystėje Ščiūrio vienkiemy, prie ežerų, praleisdavau apie pusantrą mėnesio. Dienotvarkė būdavo tokia: jis dirbdavo iki pietų, keldavosi apie 6 ryto, na o po to žvejodavo ar kažką kita darydavo. Šiais laikais sunku rasti tokį darbui pasišventusį žmogų. Ščiūrio vienkiemį mačiau atsitiktinai, prieš nemažai metų. Mačiau, kad ten pastatyta moderni kaimo turizmo sodyba. Molėtų rajone prie Baltųjų Lokių ežero.

Darius Kuolys: Siūlyčiau visiems kalbėjusiems prelegentams dar tarti žodį, jei kas liko nepasakyta, jei norėtumėte atsiliepti į kitų pasisakymus.

Viktorija Daujotytė: Viena tokia mintis, mintelė. Man labai svarbus santykis tarp žmonių, kolegų, bičiulių, susijusių su Jurgio Lebedžio asmenybe, jo darbais. Kaip klostėsi, kaip mes jautėme. Lebedys ruošėsi gyventi ilgai, jis turėjo mažą sūnų pirmaklasį, atrodė mums stiprus. Ką jis darė, darė labai toli į priekį. Jo išrašai, jo sukaupti archyviniai dalykai, lapelių lapeliai... Jis išleido monografiją, jo projektai, kai kurie darbai taip ir liko sudėti į aplankus. Man labai rūpėjo pasakyti, kad, be abejonės, pats ištikimiausias Lebedžio mokinys yra Juozas Girdzijauskas. Viskas mano akyse vyko, tas didžiausias pasiaukojimas, pradedant „Lituanistikos barais“ ir baigiant šešiasdešimtmečiui išleistu, o prieš tai sudarytu, patikrintu leidiniu. Paskui vadovėlis, apie kurį kalba daktaras Sigitas – nebuvo jokie vadovėlio, buvo tik studentų paskaitų sąsiuviniai, tiktai aplankai su išrašais, su pasižymėtais planais, paskaitų konspektai, kaip juos tradiciškai vadintume. Girdzijauskas rašė šitą vadovėlį, susidėjęs maždaug dešimt studentų užrašų sąsiuvinį. Mes rinkom tuos sąsiuvinius, juos nešėme, tikrinome, skaitėme. Buvo juodas, sunkus, didžiausio pasiaukojimo reikalavęs Senosios literatūros vadovėlio parašymas. Paskui Lebedžio septyniasdešimtmetis 1983-aisiais metais. Kapitalinė, kaip man atrodo, knyga su atsiminimais, su refleksijomis žmonių, kurie nebeparašys daugiau tų darbų – vėlgi Girdzijausko darbas. Taip tyliai pagalvoju, persiskaičiau Girdzijausko paliudijimus, ačiū už pagalbą, už tą darbą, kurį jam kažkuo padėjau dirbti. Ir atrodo, kad tai yra didžiausia, svarbiausia, ką apskritai esu padariusi. Dar noriu pasakyti, kad knyga „Lietuvių kalba XVII–XVIII a. viešajame gyvenime“ liko tik su pratarme ir su dau-

gybe aplankų, išrašų išrašai, lapelių lapeliai. Atrodė, kad tas darbas išsiblaškys ir nieko iš jo neliks. Į šitą darbą pasinėrė profesorė Vanda Zaborskaitė, paaukojusi kelis savo gyvenimo metus, ne mėnesius, o kelis metus, atidėjusi savo darbų rašymus, savo studijas, ji sėdo prie šito juodo, sunkiausio darbo su lotyniškais, lenkiškais tekstais. Tas talkininkų būrys vėl stovėjo ir apie profesorę Zaborskaitę. Dėliojome, grupavome, sudarinėjome rodykles. Galėčiau paliudyti, kad tai kėlė kažkokį ypatingą saldumo, džiaugsmo jausmą, kad gali kažkuo prisidėti, gali kažką padaryti. Manau, kad asmenybės dydis galiausiai yra pamatuojamas kitų žmonių santykiu, savitu moraliniu įsipareigojimu padaryti, kompensuoti, pakelti, padėti. Ir šiuo požiūriu Lebedys yra išskirtinis asmuo. Bent aš nesu daugiau patyrusi tokio švento darbo jausmo.

Eugenija Ulčinaitė: Kadangi Viktorija apie tą knygą užsiminė, apie ją ir aš norėjau šį tą pasakyti. Man padarė įspūdį Vandos Zaborskaitės atsiminimas, kad ji tam skyrė penkerius metus. Dėl ko man gaila – labiausiai tos knygos ir gaila. Ji liko tokia faktų sanakaupa: lituanistai nerado priėjimo prie tos knygos. Ji nesulaukė reflektuojančio žvilgsnio, kuris tai knygai suteiktų apibendrinantį pobūdį, kurį ruošėsi tiems faktams suteikti pats Lebedys. Gal kitiems žmonėms tai būtų sunku padaryti, bet, mano supratimu, bent keletą disertacijų iš ten sukauptos medžiagos būtų galima parašyti.

Viktorija Daujotytė: Žinokite, ten yra tas pradžios taškas, kuris galėtų tą knygą atgaivinti. Pirminis pavadinimas. Lebedys norėjo tą knygą programiškai pavadinti, išryškindamas pavadinimą, tai buvo: „Kova dėl lietuvių kalbos Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje.“ Jis norėjo tą stuburą atstatyti. Tačiau pavadino neutraliai, bet juk

idėja liko, ir ji niekur nedingo. Iš tiesų tai yra kova dėl lietuvių kalbos Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje. Tai, kas dabar rūpi Dariui Kuoliui.

Darius Kuolys: Ar garbieji prelegentai dar norėtų vienas kitą papildyti? Ne? Tada kviesčiau kalbėti garbiają auditoriją.

Vitas Labutis: 1952 m. atvažiavau į Vilnių studijuoti lietuvių kalbos ir literatūros, buvau pasiryžęs tapti kalbininku. Pirmame kurse Jurgis Lebedys pradeda skaityti senąją literatūrą, V. Zaborskaitė – literatūros mokslo įvadą, Meilė Lukšienė – tautosaką. Susvyruoja mano pasiryžimas būti kalbininku, gal reikia eiti į literatūrą? Pirmasis seminaras buvo kaip tik Lebedžio. Pamačiau, kad lituanistikoje yra be galo daug darbo, ir kad yra vadų, kurie gali vesti šioje srityje. Seminaro metu reikėjo pasirinkti temas, aš gavau giesmę iš „Knygos nobažnystės krikščioniškos“, užduotis buvo nustatyti, kas yra tos giesmės autorius. Vis dėlto aš nenustačiau to autoriaus. Tačiau buvau įtikintas, kad čia yra labai plačios dirvos dirbti. Lebedys mokėjo uždegti, mokėjo reikalauti, jeigu nieko ir nepasiekei, vis tiek likdavai įvertintas. Jeigu per kitų dėstytojų paskaitas slėpdavomės paskutiniame suole, tai per Lebedžio paskaitas būdavo kova dėl pirmųjų vietų. Norėjosi viską girdėti: kiekvieną dalyką, kiekvieną jo atrastą, jo išgyventą faktą. Savo dalyką Lebedys dėstė suprasdamas,

kad čia yra jo gyvenimo uždavinys. Buvo keistesnių atvejų. Prieš laikant pirmąjį egzaminą, pasirodė vienas vaikinys, iš Marjampolės atvažiavęs, baigęs gimnaziją. Jis su Lebedžiu eidavo per pertraukas parūkyti į koridorių. Visi galvojom, kad šitas žmogus toli *nueis*. Žinoma, nenuėjo toliau kaip iki pirmo senosios literatūros kurso egzamino. Lebedys jo paklausė, kada išėjo pirmoji lietuviška knyga. O vaikinys atsakė, kad XVIII ar XIX a. Lebedys pasakė *paimkite knygelę ir išėikite*. Lebedys buvo ramus ir nepakėlė balso, buvo plataus aki-račio žmogus, jam rūpėjo tautosaka, kalba, literatūra. Lebedys man brangus ir kaip kaimynas. 1962 ar 1963 m. prasidėjo kooperatinių butų statybos, tad mano kaimynai buvo Jurgis Lebedys, Vanda Zaborskaitė, Romanas Plečkaitis. Siūlau prie šito namo prikalti atminimo lentą (Tverečiaus g. 5).

Virgilija Stonytė: Galėtume išgirsti Jurgio Lebedžio žodį, tiesa, ne jo balsu. Turiu keletą Lebedžio laiškų Vandai Zaborskaitėi. Yra 4 Lebedžio laišakai ir 2 Vandos Zaborskaitės laišakai.

Darius Kuolys: Virgilija Stonytė šiuo metu rengia profesorės Vandos Zaborskaitės laiškų knygą.

Virgilija Stonytė perskaitė keturis Jurgio Lebedžio laiškus Vandai Zaborskaitėi: 1951 m. liepos 3 d., 13 d., 15 d., 1962 m. birželio 16 d.

*Renginio įrašą šifravo
ir tekstą spaudai parengė:
dakt. Ūla Ambrasaitė,
dakt. Erika Malažinskaitė,
dakt. Gintarė Petuchovaitė*